

MEDICINSKA FAKULTETEN
Lunds universitet
Institutionen för logopedi och foniatri

Läs- och skrivsvårigheter / dyslexi hos vuxna.

Omfattning – konsekvenser - lösningar

Linda Hansson

Logopedutbildningen, 2001
Vetenskapligt arbete, 20 poäng

Handledare: Eva Wigforss

ETT VARMT TACK TILL

Intervjupersonerna som öppen hjärtigt medverkat i studien och vars styrka jag beundrar.

Lärarna på dyslektikerutbildningen vid Infokomp i Malmö, för ett positivt bemötande.

Eva Wigforss, logoped, för en mycket trevlig och inspirerande handledning.

Susanne Wollinger, vid Etnologiska institutionen, för tips och råd kring kvalitativ forskningsmetodik.

Bodil Andersson, logoped, för ett visat intresse och god hjälp.

Merete Herrström, dyslexipedagog vid Malmö högskola, för en mycket givande intervju.

Sara Sjövall, vid talboksavdelningen på Malmö stadsbibliotek, för en intressant intervju.

Släkt och vänner för deras stöd och engagemang.

SAMMANFATTNING

Avsikten med detta arbete var att studera och belysa den problematik som läs- och skrivsvårigheter/dyslexi medför i vuxen ålder, med fokus på problematikens omfattning, svårigheter, emotionella och praktiska konsekvenser samt på hur väl utbud av och tillgång till rättigheter och kompensatoriska hjälpmedel överrensstämmer med varandra. Studien genomfördes via djupintervjuer av åtta vuxna individer med etablerade läs- och skrivsvårigheter. Intervjuerna bandades, transkriberades och analyserades via narrativ strukturering utifrån ett subjektivt perspektiv. Av studien framkom att svårigheterna främst präglades av genanta felstavningar, en ful handstil och en långsam läsning, där förståelsen ofta gick förlorad. Det vardagliga livet påverkades avsevärt av individernas läs- och skrivsvårigheter, då vårt samhälle är uppbyggt kring det skrivna språket. Vidare framkom att läs- och skrivsvårigheterna utgjort ett hinder för individerna att utvecklas efter sina begåvningsmässiga förmågor samt för att nå önskade mål. Läs- och skrivsvårigheterna visade sig även ha haft en negativ inverkan på såväl självförtroende som personlighet med bland annat undvikandebeteenden som följd. Skoltiden beskrevs som plågsam, då individerna, mestadels på grund av omgivningens okunskap om och intolerans inför deras svårigheter, blivit missförstådda och behandlats som mindre begåvade. Idag förekommer det en stor diskrepans mellan utbud av och tillgång till rättigheter och kompensatorisk hjälp. Än idag har vårt samhälle inte lyckats anpassa sig till individer med läs- och skrivsvårigheter så att de på lika villkor kan delta i vårt demokratiska samhälle.

1. INLEDNING	1
2. SYFTE	2
2.1 Frågeställningar	2
3. BAKGRUND	3
3.1 Historik	3
3.2 Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi	3
3.3 Vuxna med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi	5
3.4 Privata och offentliga stödstrukturer	6
3.5 Kompensation	7
3.5.1 Pedagogisk kompensation (träning).....	7
3.5.2 Teknisk kompensation (hjälpmedel).....	7
3.5.3 Icke datorbaserad teknisk kompensation.....	8
3.5.4 Datorbaserad kompensation.....	8
3.6 Kompensation vid högre studier	9
4. TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	11
4.1 Urval	11
4.2 Material	11
4.3 Presentation av materialet	11
4.4 Tolkning av materialet	11
4.5 Etiska överväganden	12
5. RESULTAT	12
5.1 Presentation i berättelseform av de 8 intervjuerna	12
5.1.1 Individ A, kvinna mellan tjugofem och trettio år.....	12
5.1.2 Individ B, man mellan trettio och trettiofem år.....	14
5.1.3 Individ C, man mellan tjugo och tjugofem år.....	15
5.1.4 Individ D, kvinna mellan tjugofem och trettio år.....	16
5.1.5 Individ E, kvinna mellan tjugo och tjugofem år.....	17
5.1.6 Individ F, kvinna mellan tjugofem och trettio år.....	18
5.1.7 Individ G, kvinna mellan trettio och trettiofem år.....	20
5.1.8 Individ H, kvinna mellan tjugo och tjugofem år.....	22
5.2 Sammanfattning av resultat	24
6. DISKUSSION	26
6.1 Diskussion av frågeställning	26
6.2 Metoddiskussion	26
6.2.1 Urval av försökspersoner.....	26
6.2.2 Val av material.....	26
6.2.3 Val av procedur.....	27
6.3 Resultatdiskussion	27
6.4 Sammanfattande diskussion	28
6.5 Rekommendationer	28

6.5.1 Förslag på vidare frågeställningar inom ämnet.....	28
6.5.2 Förslag på att avhjälpa situationen.....	29

Bilaga 1. INTERVJUFORMULÄR

1. INLEDNING

Initialt i denna uppsats ges en bakgrund till undersökningen, baserad på dokumenterad forskning kring läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Fokus läggs på problematikens omfattning ur såväl ett individ- som samhällsperspektiv, specifika svårigheter som medföljer handikappet samt på emotionella och praktiska konsekvenser. Därefter följer en kvalitativ, explorativ intervjustudie av åtta vuxna individer med etablerade läs- och skrivsvårigheter, vilken är baserad på studiens grundläggande frågeställningar. Avslutningsvis följer en diskussion av framkomna data.

Läs- och skrivförmågan är en kulturell företeelse av stor vikt i dagens skriftbaserade IT-samhälle. Den är en social aktivitet och informationskälla, samt en förutsättning för jämställdhet och delaktighet. I Sverige beräknas mellan 5-10 % av den vuxna befolkningen leva med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, vilket medför att en stor grupp riskerar utanförskap och underläge i samhället. Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är ett funktionshinder som resulterar i ett handikapp. Funktionshindret utgörs främst av svårigheter med att koda skriftspråk (WHO:s definition). Handikapp är ett relativt begrepp som uppstår mellan individens förmåga och omgivningens krav (Ericsson, 1996). Formuleringen läs- och skrivsvårigheter/dyslexi används alltmer. En av anledningarna till detta är att man idag anser det vara av stor vikt att alla med någon form av läs- och skrivsvårigheter oberoende av svårighetsgrad får erhålla individuellt stöd och anpassning för att kunna utvecklas i enlighet med sin begåvning.

Det finns en mängd olika definitioner av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Enligt Förbundet funktionshindrade Med Läs- och Skrivsvårigheter, FMLS definition från 1998 är:

”läs- och skrivsvårigheter /dyslexi en funktionsnedsättning som yttrar sig som bristande förmåga i att: fungera i samhället och klara vardagliga krav, nå personliga mål och tillgodose sina behov, inhämta kunskap och utvecklas i enlighet med sina förutsättningar” (URL <http://www.fmls.nu>).

En definition som mer ingående presenterar problematiken är följande:

”Dyslexi är en störning i vissa språkliga funktioner som är viktiga för att kunna utnyttja skriftens principer vid kodning av språket. Störningen ger sig i första hand till känna som svårigheter med att uppnå automatisk ordavkodning vid läsning. Störningen kommer också tydligt fram genom dålig rättskrivning. Den dyslektiska störningen går i regel igen i familjen och man kan anta att en genetisk predisposition ligger till grund. Karakteristiskt för dyslexi är också att störningen är ihållande. Även om läsningen efterhand kan bli acceptabel, kvarstår oftast rättskrivningssvårigheterna. Vid en mer grundlig kartläggning av de fonologiska färdigheterna finner man att svagheten på detta område ofta också kvarstår upp i vuxen ålder” (Höien & Lundberg, 2001 s.24).

Den förvirring som idag råder kring handikappet som en följd av en mängd skilda definitioner medför en ökad risk för att likartade åtgärder ofta sätts in, utan hänsyn till individuella faktorer. Först 1990 erkändes läs- och skrivsvårigheter/dyslexi som ett handikapp i Sverige. Det ”osynliga” handikappet fick ett erkännande, vilket bland annat har medfört en ökad uppmärksamhet kring handikappet, men främst inneburit att stödorganisationerna kan söka bidrag för sin verksamhet, samt lagstadgade rättigheter för de berörda till stödåtgärder, såväl pedagogiska som tekniska (Strömbom, 1999).

Omhändertagandet av individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är av stor betydelse för vårt demokratiska samhälle. Handikappet får inte stå i vägen för kunskapsinhämtande och utveckling (Föhrer & Magnusson, 2000). Kompensation skapar motivation till prestation. Individerna är med rätt kompensation inte längre enbart hänvisade till sina medfödda resurser utan ges möjlighet till att förbättra sina förmågor och integreras i samhället på lika villkor (Svärdemo-Åberg, 1996). Det är av allra största vikt att de berörda får vetskap om och tillgång till den kompensation som de har rätt till, varför det är av intresse att studera hur och om, individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi tillhandahåller information kring sina rättigheter till kompensatorisk hjälp. Varifrån kommer informationen och i vilken form? Får de tillgång till den hjälp som de enligt lag har rätt till eller påverkas det kompensatoriska utbudet t ex av ekonomiska aspekter?

2. SYFTE

Syftet med studien var att via djupintervjuer belysa läs- och skrivsvårigheternas omfattning och konsekvenser för vuxna med denna problematik, samt att studera i vilken mån information om och tillgång till kompensatorisk hjälp når ut till de berörda.

2.1 Frågeställningar

- Vilka svårigheter och konsekvenser medför läs- och skrivsvårigheter i vuxen ålder?
- Vilket bemötande får de berörda av omgivningen ?
- Vilken hjälp och vetskap om rättigheter till hjälp når ut till de berörda, och hur?

3. BAKGRUND

3.1 Historik

I Sverige uppmärksammades läs- och skrivproblematiken först på 1950-talet. Tidigare hade problematiken uppmärksammats av doktor Alfhild Tamm, vars kunskaper bidrog till en ökad förståelse kring läs- och skrivproblematiken. Den ökade kunskapen medförde att skolorna så smått började ta hänsyn till problematiken. Eleverna fick bland annat längre tid vid prov och felen förklarades som funktionsstörningar och inte längre för slarv (Gillberg & Ödman, 1994). Under årens lopp har läs- och skrivsvårigheter/dyslexi bland annat ansetts vara en följd av hjärnskada, allmän omognad samt sociala och emotionella problem (Olsson & Olsson, 1998). Under 1970 och 1980-talet betonades de sociala och emotionella faktorerna i Sverige. Denna inställning innebar en tillbakagång för de kompensatoriska åtgärderna då allmänna hjälpåtgärder ansågs tillräckliga för alla (Gillberg & Ödman, 1994). Först under 1990-talet tog forskningen åter fart och åtgärderna blev alltmer individanpassade (Strömbom, 1999).

3.2 Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi

Läs- och skrivförmågan tas ofta för given i dagens skriftbaserade samhälle. Liten hänsyn tas till det faktum att läsning och skrivning är komplexa, språkbaserade aktiviteter som innebär en samverkan mellan en mängd funktioner, alla beroende av hjärnan (Höien & Lundberg, 2001, Snowling, 1987). Några exempel på funktioner som tas i anspråk vid läsning och skrivning är: fonologisk och morfologisk medvetenhet, korttidsminne samt högre kognitiva processer för läsförståelse. Läs- och skrivförmågan är en rörlig skala, då ingen optimal färdighet existerar. Hur svårigheterna manifesteras är beroende av individuella och kulturella skillnader samt av textens utformning (Bodil Andersson, 2001).

Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi innebär främst svårigheter med hanteringen av det skrivna språket, oberoende av intellektuella, kulturella eller känslomässiga faktorer (Almqvist & Lidfeldt 1993, Jensen 2000, Thomson, 1984). Karakteristiskt ligger individens läs- skriv- och stavningsförmåga markant under en nivå som är att förvänta utifrån intelligens och biologisk ålder (Strömbom, 1999, Thomson, 1984). Framförallt påverkas förmågan till verbal kodning, korttidsminnet samt förmågan att sekvensera ord (Thomson, 1984). Flertalet forskare är idag överens om att grundproblematiken vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi utgörs av fonologiska avkodningssvårigheter, vilka främst innebär ett hinder för förståelsen om språkets uppbyggnad. Man ser och förstår inte samband mellan fonem och grafem och kan inte skifta uppmärksamheten från ett ords betydelse till dess ljudstruktur. Svårigheterna medför en vag uppfattning om ords utseende och uppbyggnad, vilket bland annat medför felläsningar, fel skrivningar, omkastningar av bokstäver, gissningar samt en vag minnesbild av ordet (Höien & Lundberg, 2001, Strömbom, 1999). De fonologiska avkodningssvårigheterna är oberoende av icke fonologiska förmågor, såsom t ex generell intelligens, vokabulär och syntax. Dock blockerar de fonologiska avkodningssvårigheterna vägen för högre kognitiva processer vid läsning, där avkodning och förståelse utgör två grundläggande processer och där en god avkodning utgör en förutsättning för läsförståelsen (Höien & Lundberg, 2001, Shaywitz, 1998).

En tvärvetenskaplig forskning som involverar neurofysiologi, psykologi, pedagogik, lingvistik, genetik, oftalmiatrik, sociologi samt datalogi pågår kring läs- och skrivsvårigheter/dyslexi (Jensen, 2000).

Läs- och skrivproblematiken kan vara primär. Individen har då inga kända mentala eller fysiska funktionshinder. Den kan även vara sekundär och är då en följd av andra svårigheter som t e x grundläggande språklig och/eller fonologisk svaghet, koncentrationssvårigheter med flera. Läs- och skrivsvårigheter förekommer ofta tillsammans med DAMP, ADHD och Aspergers syndrom. Man talar då om comorbiditet, samtidig sjuklighet (Höien & Lundberg, 2001; Snowling & Thomson, 1991).

Genetiska faktorer

Idag anses läs- och skrivsvårigheter/dyslexi vara en kognitiv defekt med stark genetisk disposition som drabbar män fyra gånger oftare än kvinnor. Trots den genetiska faktorn går inte alltid problematiken i arv då den är ett resultat av en komplex interaktion mellan genetiskt arv och omgivningsfaktorer (Catts & Kamhi, 1999; Jensen, 2000; Snowling & Thomson, 1991). Ny forskning indikerar att läs- och skrivsvårigheter är ett resultat av en interaktion mellan interna och externa faktorer. Med interna faktorer menas individens biologiska förutsättningar, medan externa faktorer syftar på omgivningen. De externa faktorerna kan vara initiala svårigheter men även uppkomma sekundärt till de interna (Catts & Kamhi, 1999). Fynd har gjorts som indikerar att kromosomerna 1, 6 och 15, tros påverka läs- och skrivförmågan såväl positivt som negativt beroende på om de förekommer i fördelaktiga eller ofördelaktiga former (Catts & Kamhi, 1999; Jensen, 2000,).

Visuella faktorer

Då det visuella systemet är ett primärt system som aktiveras vid läsning har många visuellt baserade förklaringar presenterats genom åren. Dock har det visuella systemets roll vid läs- och skrivsvårigheter gett tvetydiga forskningsresultat, varför dess inblandning vid läs- och skrivsvårigheter än idag är osäker (Catts & Kamhi, 1999).

Neurologiska faktorer

Idag tror man att läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är neurologiskt betingat då avvikelser föreligger i hjärnans struktur. Man har funnit att avvikelserna främst är lokaliserade till planum temporale området i vänster tinninglob. Hos individer med läs- och skrivproblematik är vänster hemisfärs planum temporale område ofta symmetriskt med höger hemisfärs planum temporale område och inte asymmetriskt, vilket är fallet hos individer utan läs- och skrivproblematik (Ericsson, 1996; Höien & Lundberg, 2001; Jensen, 2000; Shaywitz, 1998; Snowling & Thomson, 1991; Strömbom, 1999). Man har även funnit "vilsegångna" nervceller, så kallade ektopier, hos individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Dessa avvikelser tros ha uppkommit under fosterstadiet och resulterar i avvikande kopplingar cellerna emellan samt till andra delar av hjärnan (Catts & Kamhi, 1999; Jensen, 2000; Lindell & Lindell, 1996; Strömbom, 1999).

Språkliga faktorer

Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är en språkbaserad biologisk störning, där fonologiska avkodningssvårigheter utgör ett hinder vid kodning och hantering av det skrivna språket. Vidare ger de fonologiska avkodningssvårigheterna en negativ påverkan på såväl vokabulär, morfologi och syntax, vilket visar sig i såväl talat som skrivet språk (Catts & Kamhi, 1999).

3.3 Vuxna med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi

Av Sveriges vuxna befolkning beräknas mellan 5-10% ha etablerade läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och riskerar därmed att ställas utanför i många sammanhang (Jensen, 2000), vilket innebär ett hot mot vårt demokratiska samhälle. Vardagliga göromål, såsom t ex att läsa tidningen, skicka och läsa post, ta del av läromedel, pensionspapper, avtal, bruksanvisningar, samt att betala räkningar innebär ofta stora svårigheter för individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Såväl yrkesval som personlighet påverkas, då mål i nivå med individens begåvningsmässiga förutsättningar blir svåra att nå. Läsning och skrivning kräver mycket energi av individen, då det inte är automatiserat och blir ofta något plågsamt som undviks, vilket bidrar till att den ursprungliga förmågan minskar. Självkänslan påverkas negativt av ständiga nederlag. I många fall skapas en ond cirkel med dåligt självförtroende och sänkt motivation, som inte sällan får psykosomatiska problem och depressioner som följd. Dålig självkänsla och undvikandebeteenden är faktorer som accelererar med tiden, varför tidig hjälp och stöd är av största vikt för individens välmående (Catts & Kamhi, 1999; Lindell, 2000; Snowling & Thomson, 1991; Strömbom, 1999).

En svensk studie av tretusen vuxna individer visade att arbetslösheten var tio gånger högre bland lässvaga individer i åldrarna 18-25 år, än hos jämgamla utan läs- och skrivproblematik. Studien visade även att de lässvaga individerna oftare valt utbildning utifrån vilken som innehöll minst teoretiska ämnen och inte utifrån intresse. Vidare fann man att färre individer bland de lässvaga hade universitetsstudier trots att inga intelligenskillnader förelåg (Jensen, 2000). Flertalet drabbade gör allt i sin makt för att dölja sitt handikapp på grund av skam och rädsla för att uppfattas som mindre intelligenta. Detta trots att all forskning motsäger detta faktum. Ett samband mellan intelligens och avkodningsförmåga går inte att finna. Studier har även visat att individer med såväl hög som låg intelligens uppvisar likartade läsmönster (Gustavsson & Samuelsson, 1999; Lindell, 2000), vilket ytterligare avvisar en koppling mellan låg intelligens och läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Karakteristiskt för vuxna med läs- och skrivsvårigheter är ett stort gap mellan intelligens och prestation. Dåligt automatiserade läs- och skrivprocesser medför främst en långsam, mödosam läsning, en oförmåga att skumläsa, dålig stavningsförmåga, svårigheter med att uttrycka sig i skrift samt att slå i uppslags- och ordböcker. Övriga svårigheter som kan förekomma i varierande grad vid etablerade läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är dyskalkyli, sviktande verbalt korttids-minne, långsam informationsbearbetning, sekvenseringsproblem, problem med tidsuppfattning och höger-vänster uppfattning. Sekundära problem är inte sällan ett dåligt självförtroende och/eller känslomässiga störningar.

Ovanstående faktorer medför en mycket tids- och energikrävande inlärningsprocess. Bland annat påverkar den bristande läsautomatiken läsförståelsen, då energin läggs på ordavkodningen. Dålig stavning och handstil tar energi från innehållet, t ex vid tentamen.

I vuxen ålder kan individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi uppnå en läsfärdighet motsvarande ortografiskt stadium och en skrivfärdighet motsvarande alfabetiskt stadium (Almqvist & Lidfeldt, 1993; Catts & Kamhi, 1999; Höien & Lundberg, 2001; Jensen, 2000; Lindell & Lindell, 1996).

Summan av ovanstående faktorer bidrar ofta till en felaktig bild av individens kompetens. Skolbetygen blir missvisande och utgör ett hinder för att komma in på arbetsmarknaden och vidare studier (Jensen, 2000). Med individuellt anpassad kompensatorisk hjälp kan situationen dock förbättras.

3.4 Privata och offentliga stödstrukturer

Under årens lopp har ett antal förbund och organisationer växt fram kring läs- och skrivproblematiken, såväl privata, som offentliga. Gemensamt mål för dessa är att sprida kunskap om handikappet samt vad det finns för rättigheter till hjälp och kompensation. Två exempel på privata strukturer som bildats kring läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är Förbundet funktionshindrade Med Läs- och Skrivsvårigheter, FMLS och Dyslexistiftelsen. FMLS organisation är baserad på frivilligas insatser och finns såväl som riks- som lokalorganisationer. Det är en handikapporganisation som verkar för att ge barn och vuxna med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi den hjälp och stöd de behöver samt för en ökad förståelse och kunskap om handikappet i samhället (Ståhlberg, 1997). Text bedriver FMLS ett projekt kallat "Språka loss" under 2000–2003. Projektet syftar till att ta reda på vad som gör text tillgänglig för individer med läs- och skrivsvårigheter (Andersson, 2001). Dyslexistiftelsen är även den baserad på frivilligas insatser. Organisationen är en internationell, tvärvetenskaplig akademi, skapad av forskare. Dyslexistiftelsens syfte är att driva på forskning, utveckling och upplysning kring handikappet (URL <http://www.xi-skolmedia.se/IT/isdokument/dyslexi.htm>).

I Sverige sätter regering och riksdag upp mål för skolverksamheten som sedan kommunerna ges ansvar för. Sverige har idag inga centrala riktlinjer för omhändertagandet av individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Individer med denna problematik ingår i gruppen av elever med behov av särskilt stöd, vilket bland annat innebär delade resurser med övriga handikapp inom gruppen. I Sverige bedrivs ett antal offentliga verksamheter av staten i syfte att utveckla och sprida kunskap om medel för läs- och skrivsvaga/dyslektiker. Nedan följer två exempel:

Statens institut för handikappfrågor, SIH, har som uppgift att utveckla och distribuera läromedel för bland annat läs- och skrivsvaga/dyslektiker samt informera om befintliga lämpliga läromedel, vilka i Sverige främst utvecklas av regionala dataresurscenter, REDAH-center, som även har till uppgift att informera om befintliga anpassade läromedel.

Handikappinstitutet, HI, utvecklar bland annat datorprogram i syfte att underlätta textproduktion för läs- och skrivsvaga/dyslektiker (Svärdemo-Åberg, 1996).

3.5 Kompensation

Handikappad är man först då omgivningen inte är anpassad till ens förutsättningar. Enligt SAOL, svenska akademins ordlista, betyder kompensation ersättning, gottgörelse eller utjämning. Sammanfattningsvis kan man säga att det är ett medel med vilket man försöker att kringgå svårigheterna som handikappet medför. Då man talar om kompensation skiljer man mellan intern och extern. Vid intern kompensation utgår man från individens förutsättningar och egna utvecklade kompensationsstrategier. Intern kompensation innebär främst självförtroende och motivationshöjande åtgärder, samt fonologisk medvetenhetsträning. Extern kompensation innebär såväl pedagogiska som tekniska medel. Omgivningens attityder och kunskaper kring handikappet utgör en viktig faktor (Föhrer & Magnusson, 2000). Ofta är det svårt att särskilja pedagogisk och teknisk kompensation (träning och hjälpmedel), då de ofta ”flyter” in i varandra. Bra kompensatoriska hjälpmedel kan leda till en utveckling av läs- och skrivförmågan. Detta betyder att valet inte står mellan att använda hjälpmedel och att träna upp sina läs- och skrivfärdigheter, då en växelverkan mellan de båda oftast sker. Vidare är ett holistiskt arbetssätt av stor vikt vid omhändertagandet av individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. En anpassning till individens styrkor, svagheter och inlärnings sätt är avgörande för resultatet vid kompensatoriska åtgärder.

3.5.1 Pedagogisk kompensation (träning)

Delade meningar råder inom forskningen huruvida träning kan förbättra läs- och skrivförmågan. Exempel på forskare som inte ser träning som ett alternativ är Gittelman & Feingold, (1983), som bland annat grundar denna övertygelse på svårigheterna att bevisa effektiviteten av instruktioner som ges vid träning (Thomson, 1984). Argument som talar för träningsåtgärders betydelse grundar sig på kliniska undersökningar, vilka visat att närliggande hjärnceller kan kompensera och ta över defekta hjärncellers uppgifter vid nyinläring om god stimulus ges. Möjligheterna till denna kompensation är som störst i barnaåren (Strömbom, 1999). Senare års forskning pekar på att hjärnan även hos vuxna individer har en stor plasticitet det vill säga förmåga till omorganisation (Johansson, 1997). Vid pedagogisk kompensation skapas nya möjligheter till deltagande i skriftsamhället med individuella styrkor och svagheter som utgångspunkt. En balans eftersträvas, där styrkor tillvaratas för att kompensera för svagheter. Träning som åtgärd vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är dock en livslång process.

3.5.2 Teknisk kompensation (hjälpmedel)

För många ger teknisk kompensation motivation till att lära. Tekniken är varken en fördömande eller krävande samarbetspartner och ger individen möjlighet till att arbeta i sin egen takt utifrån egna förutsättningar. Teknisk kompensation bidrar även till en ökad livskvalitet, då den bland annat underlättar för individuella anpassningar. Man kan dela in teknisk kompensation i en icke datorbaserad och en datorbaserad del.

3.5.3 Icke datorbaserad teknisk kompensation

Icke datorbaserad teknisk kompensation är t ex freestyles med hastighets och tonhöjds kontroll, bandspelare (fickminne), som komplement till eller ersättning för en anteckningsbok och talböcker. Talböcker är ett medel med vilket litteraturen görs tillgänglig för alla. De finns att låna på bibliotek, och är böcker inlästa på kassettband eller CD-ROM skivor (DAISY). Talböcker produceras av TPB, talboks och punktskriftsbiblioteket och finns för såväl skön- som facklitteratur. Det finns även talböcker för lästräning, vilka är i två eller tre hastigheter: normal, långsam och extra långsam. Då man lyssnar på talböcker skapas förebilder för det egna skrivandet och såväl ordförråd som grammatik utvecklas (Truedsson, 2000). Alla som har lässvårigheter har rätt att låna talböcker. Intyg behövs inte. Mycket är dock inte möjligt att ge ut som talbok, t ex ordböcker och övrig omfattande litteratur. Talsyntes och lexikon på CD-ROM är då till stor hjälp.

3.5.4 Datorbaserad kompensation

Multimediatekniken har öppnat möjligheter till utveckling av interaktiva läromedel, där kunskap förmedlas på nya sätt. Med hjälp av denna teknik aktiveras flera olika sinnen vid inläringen, vilket medför att man kan tillgodogöra sig kunskap på kortare tid och med mindre ansträngning. Datorn är till stor hjälp vid det undersökande och problembaserade arbetssätt som idag råder på gymnasie- respektive högskolenivå, samt ett redskap som underlättar den ofta mödosamma skrivprocessen vid läs- och skrivsvårigheter. Dock krävs det tillgänglighet, anpassad pedagogik samt goda kunskaper både om handikappet och om individuella faktorer för att tekniken ska komma de drabbade tillgodo (Svärdemo-Åberg, 1996). IT tekniken kan även försvåra tillvaron för individer med läs- och skrivsvårigheter, t ex kan den medföra svårigheter med hanteringen av pengar via koder till automat och betalkort. Användandet av datorer kräver oftast också en viss rättstavningsförmåga om inte rätt program finns tillhands (Hammarlund, 2001). Datorn fungerar endast som ett hjälpmedel tillsammans med individuellt anpassade program.

Några av de vanligast förekommande är:

- Ordbehandlingsprogram med rättstavningskontroll ger möjlighet till ett korrekt och snyggt resultat på kortare tid. Dessa kan bland annat innehålla: synonymordlista, autokorrigerings och rättstavningskontroll, t ex "Stava rätt", vilket är utvecklat av en logoped och en dyslexipedagog speciellt för dyslektiker.
- Talsyntesprogram innebär att en markerad text läses upp av datorn via ett OCR program som möjliggör inscanning av text för uppläsning med syntetisk röst. Detta ger hjälp både vid läsning och vid skrivning.
- Ordprediktionsprogram ger via sin rättstavningshjälp bland annat en ökad skrivhastighet t ex Wordfinder.
- Dikteringsprogram innebär att datorn skriver ned vad man dikterar i en mikrofon
- Scanner med OCR program är ett annat hjälpmedel. Det finns även som handscanner.
- Lexikon, ordlistor och andra böcker med mycket textmassa finns lagrade på CD-ROM och kan bland annat läsas upp via talsyntesprogram.
- C-pen är en digital penna som scannar, lagrar och översätter ord. Lagrad text kan överföras till dator och därefter läsas upp via talsyntesprogram.

- Talboks- och punktskriftsbiblioteket, TPB, har utvecklat ett digitalt talbokssystem, DAISY (digital audio-based information system), där text är inläst på en CD-ROM skiva. Den tillverkas av Talboks och Punktskriftsbiblioteket, TPB, på högskolenivå och av Statens Institut för Handikappfrågor, SIH, på övriga skolnivåer. DAISY erbjuder många möjligheter. Bland annat ges läsaren möjlighet att skumläsa på liknande sätt som man kan skumläsa en bok. Man kan även självständigt botanisera i uppslagsverk och ordböcker, vilket annars skapar mycket stora problem för individer med läs- och skrivsvårigheter. Med hjälp av DAISY kan man även lätt "hoppa" i boken, göra marginalanteckningar, understrykningar samt sätta bokmärken. Med andra ord innebär DAISY möjligheter till effektivare läsning och inläring. Diskettböcker innehåller digitalt lagrad text som kan läsas via talsyntes eller skärmförstoringsprogram. Läsprogrammet "textview" som tillhandahålls av TPB behövs vid läsning av diskettböcker.

3.6 Kompensation vid högre studier

Individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är mycket starkt underrepresenterade på högskolenivå. Detta visar bland annat en studie gjord i Oslo, där endast 1% av de högskolestuderande hade etablerade läs- och skrivsvårigheter. Ingen motsvarande studie har gjorts i Sverige, men enligt dyslexipedagog Merete Herrström (personlig kommunikation, 7 juni, 2001), tros förhållandena vara likartade. Studenter med läs- och skrivsvårigheter söker ofta in till högskolan via sina betyg, vilka inneburit ett mycket hårt arbete för dem att åstadkomma. Väl inne på högskolan klarar de allra flesta sig bra, då de bland annat är vana vid att arbeta hårt med sina studier. Här är de även berättigade till anpassad pedagogisk och teknisk kompensation. Varje högskola i Sverige är skyldig att avsätta särskilda medel till stödåtgärder för studenter med funktionshinder. Tekniska hjälpmedel bekostas av Landstinget (TPB, 1996). På de högskolor som har anställda dyslexipedagoger kan bland annat utredningar genomföras. En utredning är av stor vikt, då intyg på svårigheterna krävs för att få rätt till kompensation vid studier. Då dyslexipedagog inte finns tillgänglig kan man vända sig till ortens logopedmottagning för utredning och hjälp. De kompensatoriska åtgärderna är varierande. En diagnos medför dock rättigheter till följande kompensatoriska åtgärder:

- Extra handledningstid och anpassad studieteknik
- Bandade lektioner och läxor
- Kurslitteratur som talbok (TPB ansvarar endast för läromedel på högskolenivå)
- Längre tid vid tentamen
- Inlästa tentamensfrågor
- Muntlig tentamen
- Datoranvändning vid tentamen
- Övriga individuellt anpassade lösningar

Vid Malmö högskola kan eleverna få hjälp av dyslexipedagog Merete Herrström med t ex inläsning av studiematerial på kassetband. För detta krävs en mycket god tidsplanering från elevens sida, samt ett gott samarbete med aktuell lärare för att kunna erhålla materialet i tid. Denna hjälp är av stort värde, då de berördas svårigheter ofta präglas av en långsam, osäker läsning vilken tar väldigt mycket tid och energi i anspråk för studenten. Merete Herrström bedriver även träningsverksamheter i grupp för studenter med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, med fokus på stavning, läsning och språklig medvetenhetsträning. Dessa grupper bidrar främst till ett stärkt självförtroende samt till gemenskap och samhörighet.

Vuxna individer med läs- och skrivsvårigheter kan få hjälp via ordverkstäder runtom i landet. Man kan där bland annat få hjälp med läxläsning, studieteknik samt ges möjlighet till datoranvändning, såväl som arbetsredskap som i träningsyfte. Folkhögskolorna i Sverige erbjuder kurser för elever med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Infokomp driver en dyslektikerskola, vilken motsvarar Komvuxstudier med individuell anpassning och ett alternativt studieförfarande.

Attityderna gentemot läs- och skrivsvårigheter/dyslexi håller på att förändras och allt fler instanser i samhället börjar uppmärksamma och ta hänsyn till handikappet. Ett bra exempel på detta är Malmö stadsbibliotek, där man under våren 2001 startat upp ett cybercafé för vuxna med läs- och skrivproblematik. Enligt bibliotekarien Sara Sjövall (personlig kommunikation, 22 maj, 2001), som ansvarar för cafét, är syftet att skapa gemenskap samt ge kunskap om hur man söker på Internet och använder datorn i allmänhet med hjälp av olika knep då man har läs- och skrivsvårigheter. På Malmö stadsbiblioteks talboksavdelning har de anställda fått gå kurser för att kunna ge denna grupp ett bättre bemötande på biblioteket. Sara Sjövall är en av dem som arbetar på talboksavdelningen på Malmö stadsbibliotek. Enligt henne kommer det bland annat många Komvux studeranden till avdelningen som behöver hjälp med att t ex scanna in artiklar och annan litteratur på avdelningens dator vilken är försedd med talsyntes. Via datorn kan man även spela in den upplästa texten på egen medhavd kassett (Sjövall, 2001).

Tack vare många eldsjälares engagemang och en ökad kunskapsspridning om handikappet i samhället ges fler individer möjlighet till delaktighet på lika villkor i vårt samhälle. Kunskapen och viljan finns.

4. METOD

4.1 Deltagare

Intervjustudien baserades på åtta stycken frivilliga vuxna individer i åldrarna tjugo till trettio år, med etablerade läs- och skrivsvårigheter. Sju av de åtta studerar på dyslektikerutbildningen vid Infokomp. Fem av personerna har diagnosen läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Övriga tre har etablerade läs- och skrivsvårigheter utan några eventuella tilläggshandikapp, samt har uppfyllt kraven för att få läsa på dyslektikerutbildningen vid Infokomp, se sidan 10. Urvalet gjordes utan hänsyn till kön, då denna studie inte är inriktad på eventuella könsaspekter. Kontakten med sju av intervjupersonerna togs via deras lärare på Infokomp, som ombads fråga elever med etablerade läs- och skrivsvårigheter om deras intresse inför att delta i intervjustudien. Den åttonde intervjupersonen studerade på en yrkesinriktad utbildning vid Malmö högskola och rekryterades via personliga kontakter.

4.2 Material

Litteratur som utgjort underlaget för studiens val av forskningsmetod, är Backman, (1998), Jacobssen, (1993), Kaijser & Öhlander, (1999), Kvale, (1997), samt Merriam, (1994). Datainsamlingen har skett via djupintervjuer byggda på studiens frågeställningar, se syftet sidan 2 samt bilaga 1. Varje intervjuperson har gett en intervju. Inga tidsramar för intervjun sattes upp. Då den kvalitativa intervjun är en social interaktion, där kunskap utvecklas via en dialog mellan intervjuperson och intervjuare, formulerades frågorna inte exakt lika vid de olika intervjuerna. Följdfrågor ställdes för att ge djup och tydlighet till intervjupersonernas svar och berättelser. Då genomförandet av en kvalitativ intervju kräver fullständig uppmärksamhet och lyhördhet av intervjuaren för ett gott resultat, bandades samtliga intervjuer. Intervjuerna har därefter transkriberats, sammanfattats och tolkats i berättelseform. Tolkningen av materialet avser skildra en subjektiv bild av intervjupersonernas situation i relation till deras läs- och skrivsvårigheter ur såväl emotionell som praktisk vinkel.

4.3 Presentation av materialet

I rapporten betecknas intervjupersonerna som individ A, B, C, D, E, F, G och H. Vidare anges kön och åldersgrupp, eventuell diagnos, situation, svårigheter, konsekvenser av läs- och skrivsvårigheterna, bemötande från omgivningen, samt tillgång till och vetskap om hjälpmedel och rättigheter till hjälp.

4.4 Tolkning av materialet

Vid tolkningen av materialet användes en hermeneutisk tolkningsmodell. Den hermeneutiska tolkningsmodellen syftar till att studera innebörden av texter, handlingar, upplevelser m m och präglas av ett reduktionistiskt tänkande, det vill säga att förenkla och finna förklaringar på en så basal nivå som möjligt. Goda förkunskaper om ämnet krävs dock av författaren vid

utförandet av en hermeneutisk tolkning. I denna studie används tolkningsmodellen till att studera intervjupersonernas självupplevda situation. Analysmodellen som använts är meningsstrukturering genom berättelser (narrativ strukturering). Analysen blir således en form av berättelse, en fortsättning på intervjupersonens historia, samt en koncentring av intervjuerna till förtätade och sammanhängande historier, baserade på studiens grundläggande frågeställningar. Vid analysarbetet transkriberades samtliga intervjuer. Därefter klarades materialet, det vill säga överflödigt material som till exempel upprepningar och sådant som var oväsentligt för studiens ändamål togs bort. Då endast relevanta data kvarstod skrevs en koncentrerad berättelse av vardera intervju med studiens grundläggande frågeställningar som utgångspunkt.

4.5 Etiska överväganden

Intervjupersonerna som medverkade i intervjustudien informerades om intervjuens syfte, i vilket ändamål den skulle användas samt om vad det innebar att delta. Vidare informerades de om intervjuarens tystnadsplikt, samt om att materialet behandlas konfidentiellt.

5. RESULTAT

5.1 Presentation i berättelseform av de åtta intervjuerna

5.1.1 Individ A, kvinna mellan tjugofem och trettio år.

Kvinnan fick sin dyslexidiagnos i gymnasiet på eget initiativ. Dock upptäcktes problemen redan i 7:e klass. Hon fick då gå till en talpedagog samt läsa svenska 2 för invandrare, trots att det inte förelåg några problem med det svenska språket i sig. Det var skönt för henne att slutligen få en diagnos, att ha något konkret att visa upp som ett bevis på att hon inte var "dum i huvudet". Trots diagnosen avbröt hon sina gymnasiestudier. Detta berodde till stor del på lärarnas reaktioner inför hennes problem. I stället för att hjälpa henne att lära på sitt sätt, tog de bort henne från ämnen och behandlade henne som mindre kunnig.

Idag är hon mamma, läser på dyslektikerutbildningen vid Infokomp och har en fast tjänst som vårdbiträde, då hon tycker om att arbeta med människor. Målet med hennes nuvarande studier är att kunna läsa vidare på högskolan. Såväl på arbetet som ute i samhället är hon öppen och berättar om sina svårigheter för att folk ska förstå. I de fall hon behöver hjälp med att t ex skriva något, ber hon någon om hjälp. Tidigt informerade hon sina barns lärare om att hon har läs- och skrivsvårigheter, bland annat för att undvika förutfattade meningar och för att kunna skriva meddelanden med stavfel till dem utan att känna sig generad. Kvinnan uttrycker en oro för att hennes barn ska få liknande svårigheter med läsning och skrivning, varför de redan nu står i kö för att komma för kontroll på logopedmottagning.

Kvinnans läs- och skrivsvårigheter präglas av en osäker läsning med mycket gissningar. Hon upplever sig fotografera hela ord så att hon ska känna igen dem och på så sätt slippa läsa. Stavningen är ljudenlig och visuellt lika bokstäver förväxlas, t ex /b/ och /d/.

Läs- och skrivsvårigheterna påverkar även hennes vardagliga liv. Hon får t ex höja ljudet på teven, för att endast koncentrera sig på ljudet och inte på textremsan, vilken hon inte hinner läsa innan den byts ut. Då hon måste läsa viktiga papper, lutar hon inte på sig själv, utan ber ofta någon annan läsa dem för att försäkra sig om att hon läst rätt.

Bemötandet från omgivningen är varierande. De som känner henne och vet vad svårigheterna handlar om, tar det för vad det är, och ingenting annat. Sedan finns det de som på grund av okunskap tror att man är ”dum i huvudet” om man har läs- och skrivsvårigheter. Läs- och skrivsvårigheterna gör sig även påmind vid biblioteksbesök. Tidigare har hon undvikit att gå till biblioteket. Detta vände dock efter att hon med Infokomp varit på studiebesök på talboksavdelningen. Nu när hon vet att det finns en avdelning där hon kan få hjälp av kunnig personal går hon varje vecka med glädje till biblioteket med sina barn, då hon tycker att detta är viktigt.

Kvinnan anser att läs- och skrivsvårigheterna hindrat henne från att visa sin rätta kompetens och från att nå mål. Hon känner även att de utgjort ett hinder för henne att utvecklas, t ex språkligt. Då hon inte tidigare kunnat ta del av böckernas värld, upplever hon sig ha ett dåligt ordförråd. Självförtroendet påverkas av läs- och skrivsvårigheterna. Hon säger sig ha ett gott självförtroende förutom när det kommer till läsning och skrivning, då hon beskriver det vara riktigt nere i botten. Dock känner hon att den nuvarande skolsituationen har en positiv inverkan på självförtroendet.

Kvinnan uppger att hon aldrig fått någon information om vilka kompensatoriska hjälpmedel och rättigheter till hjälp som finns. Utbildningen som hon nu går på fann hon själv via en broschyr om kunskapslyftet. Där hon nu studerar har lärarna en mycket god kunskap om vad läs- och skrivsvårigheter innebär. Undervisningen är individanpassad. Individ A erbjuds här bland annat mer tid, läs- och skrivträning samt hjälp av datorn då hon ska skriva.

Det som individ A anser sig bli mest hjälpt av är att hon får mer tid vid instudering och prov, samt av datorns rättstavningsprogram ”Stava rätt” som finns på skolan, varför det skulle vara önskvärt att få tillgång till detta rättstavningsprogram även i hemmet.

5.1.2 Individ B, man mellan trettio och trettiofem år.

Mannen har inte diagnosen läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Dock uppfyllde han kriterierna för att få läsa på dyslektikerutbildningen vid Infokomp. Individ B uttrycker en tvekan kring att få diagnosen, då han funderar på om det medför att man blir ”stämplad”. Å andra sidan önskar han ha diagnosen, så att han kan få den hjälp som han behöver med sina läs- och skrivsvårigheter. I nuläget vet han inte vart man ska vända sig för att få en diagnos, men har hört att en utredning kostar ca 4000 kronor. Mannens problem uppmärksammades redan i grundskolan av hans mor, vilket medförde att han fick tillgång till speciallärare. Dock var läs- och skrivsvårigheter/dyslexi inte så omtalat då, varför han ansågs vara ”dum i huvudet” av okunniga i sin omgivning. Enligt mannen använde sig även lärarna av denna förklaring till hans svårigheter. Under gymnasietiden gjorde han allt i sin makt för att dölja sina svårigheter och hans mor förbjöds att lägga sig i. Skolarbetet blev lidande.

Idag arbetar han som vårdare på ett gruppboende och läser på Infokomp, vilket går mycket bra. Målet med studierna är att kunna läsa vidare till elektriker.

Mannens läs- och skrivsvårigheter präglas av för honom, genanta felstavningar, långsam mödosam läsning samt svårigheter med att läsa radvis. Dock har läsningen förbättrats något, t ex hinner han nu med att läsa textremsan på teven vilket han inte gjort tidigare.

På arbetet undviker mannen uppgifter som innebär att man måste skriva. Han beskriver att hans personlighet påverkats såtillvida att han försöker kringgå problem och hitta andra utvägar. Ofta tar han t ex på sig ordföranderollen för att på så sätt undvika att bli sekreterare.

Bemötandet från omgivningen varierar. Han upplever att de människor som vet vad läs- och skrivsvårigheter handlar om behandlar honom som alla andra, medan det även finns de som behandlar honom som om han vore ”dum i huvudet”. Han berättade vidare om då han skulle läsa på Komvux. Till en början kände han sig välkommen och blev väl bemött. Detta faktum förändrades dock totalt då han berättade om sina läs- och skrivsvårigheter och att han behövde extra stöd och hjälp. Då behandlades han plötsligt som om han vore mindre begåvad, och fick förklarat för sig, att han nog inte skulle tänka på att läsa på Komvux. Mannen blev då arg och besviken och letade upp dyslektikerutbildningen vid Infokomp i kunskapslyftets broschyr.

Individ B anser att läs- och skrivsvårigheterna orsakat att han fått dåliga betyg i skolan, då han inte fått rätt hjälp och för att han saknat motivation. Självförtroendet anser han länge varit mycket dåligt. Nu är det dock mycket bra och har varit det i ett antal år. Detta tror han beror på att han själv accepterat sina svårigheter och att han har slutat med att jämföra sig med alla andra.

Individ B uppger att han aldrig fått någon information om vilka kompensatoriska hjälpmedel och rättigheter till hjälp som finns. Då han studerar i hemmet använder han sig mycket av uppslagsböcker, vilket är mycket tids och energikrävande. Dock uppger han att detta går bättre och bättre. På Infokomps dyslektikerutbildning är undervisningen individanpassad. Individ B erbjuds här bland annat mer tid, samt tillgång till dator med anpassade

rättstavningsprogram. Han poängterar vikten av att få mer tid på sig, då stress gör att ingenting fungerar.

Individ B anser sig bli mest hjälp av datorn med program anpassade för dyslektiker, bland annat "Stava rätt". Vidare upplever han sig bli hjälpt av att få mer tid vid instudering och prov. Dock anser han det viktigt att svårighetsgraden är densamma som för andra utan läs- och skrivsvårigheter.

5.1.3 Individ C, man mellan tjugo och tjugofem år.

Mannen fick sin diagnos i lågstadiet. Först tyckte han att det kändes skönt att veta vad som orsakade svårigheterna, men sedan blev han, som han uttryckte det, "en riktig dyslektiker". Från en del av lärarna upplevde han till en början ett ogillande för att han fått diagnosen, medan andra ignorerade det helt. Efterhand blev lärarna mer bemötande. Dock såg de inte till hans studiemöjligheter, utan tog bort ämnen eller lade dem på en enklare nivå för honom, vilket han upplevde som mycket negativt.

Idag läser han på dyslektikerutbildningen vid Infokomp, vilket han upplever som positivt. Hans mål med studierna är att läsa till något inom data, kanske dataprogrammerare, då han är duktig på detta område.

Individ C anser att hans läs- och skrivsvårigheter bidragit till att han alltid varit tystlåten, men att det förändrats under senare år. Han anser även att självförtroendet påverkats av läs- och skrivsvårigheterna och berättar att det gått både upp och ner. Idag anser han sig dock ha ett starkt självförtroende, vilket han tror beror mycket på att han får stöd och acceptans från nuvarande lärare.

Han upplever sig få varierande reaktioner från människor då han berättar om sina läs- och skrivsvårigheter. Vidare berättar han, att då han inte talar om för folk att han har läs- och skrivsvårigheter, så behandlar de honom som en "vanlig person". Med "vanlig person" menar han då någon som inte har läs- och skrivsvårigheter.

Individ C tror sig inte ha fått någon information om vilka kompensatoriska hjälpmedel och rättigheter till hjälp som finns, men anser sig ha fått hjälp under sin skoltid. Bland annat har han fått göra mer övningar än andra och fått tillgång till mer personal, samt till en dator i skolan. Han har fått göra muntliga prov, men det tyckte han inte om, samt prov där han fått frågorna upplästa för sig. Dock skedde ingen uppföljning kring den hjälp han fick. I hans nuvarande skolsituation har han bland annat tillgång till datorer med rättstavningsprogrammet "Stava rätt". Han ges möjligheten att göra muntliga prov, eller skriftliga med mer tid, samt att få frågorna upplästa för sig.

Individ C önskar få tillgång till datorer som kan förstå och tolka honom bättre. För övrigt anser han att lärarna på hans nuvarande utbildning är den bästa hjälpen.

5.1.4 Individ D, kvinna mellan tjugofem och trettio år.

Intervjuperson D fick sin diagnos via arbetsförmedlingen, då hon skulle söka en utbildning på FMLS för dyslektiker. Hon sökte denna utbildning bland annat på grund av att hon inte kunnat vara sig läsa eller skriva under hela sin skoltid. I 7:e klass uppmärksammades det dock att hon hade svårigheter, vilket resulterade i att hon fick sitta några timmar extra i veckan och lästräna. Detta anser hon sig inte ha blivit hjälpt av. Då hon fick diagnosen upplevde hon en lättnad över att ha på pränt att hon inte var ”dum i huvudet”. Hon upplever även att det blivit lättare att hantera svårigheterna då man vet vad de beror på.

Idag går hon och läser på en dyslektikerutbildning vid Infokomp, samt arbetar extra inom vården. Hon är intresserad av att arbeta med människor och har som mål att läsa till undersköterska. Läs- och skrivsvårigheterna medför bland annat att hon inte hänger med i undervisningen och har svårt med att anteckna samtidigt som någon pratar. Hon stavar ljudenligt och läsningen går långsamt. Dock anser hon att läsningen går ganska bra om hon bara får läsa i sin egen takt. Om hon utsätts för stress vid läsning och skrivning, ”struntar” hon hellre i det, och ingenting blir gjort. För Individ D innebär läs- och skrivsvårigheterna en osäkerhet vid läsning och skrivning. Om hon kan, ber hon någon i sin närhet att läsa och/eller skriva till henne.

Kvinnan anser sig bli väl bemött ute i samhället, och hon är inte rädd för att be om hjälp. På posten och banken brukar hon be om hjälp med att fylla i blanketter, vilket hon får. Även ute i arbetslivet har hon fått ett bra bemötande då hon bett någon om hjälp med att t ex skriva någonting. Till det vanliga biblioteket tycker hon inte om att gå. Däremot lånar hon gärna talböcker på talboksavdelningen.

Individ D anser att hennes läs- och skrivsvårigheter hindrat henne från att uppfylla sin önskan om att läsa till undersköterska, som hon haft så länge hon kan minnas. Detta beror på att hon ständigt tryckt ner sig själv. Självförtroendet har gått upp och ner. Numera beskriver hon sitt självförtroende som gott. Ingen kan trycka ner henne och kalla henne för dum utan att få veta vad det egentligen innebär att ha läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Hon vet själv nu, att det absolut inte är ”dum” hon är.

Individ D har inte fått någon information om vilka kompensatoriska hjälpmedel och rättigheter till hjälp som finns. Innan hon började läsa på Infokomp hade hon inte fått någon hjälp. Först nu känner hon att hon har all den hjälp och stöd som hon behöver. I skolan har hon bland annat hjälp via datorer med rättstavningsprogram, frivillig extra läxläsning med kurskamraterna sex timmar i veckan, möjlighet till muntliga prov, noggranna förklaringar samt tillgång till mer tid.

Kvinnan känner nu att hon har all den hjälp och det stöd hon behöver. Dock uttalar hon en osäkerhet inför framtiden, då hon ska läsa vidare till undersköterska. Hon känner att hon behöver ha någon hos sig som stöd för att känna sig säker. I nuläget uttrycker hon tvivel om att kunna klara vidare studier utan detta stöd.

5.1.5 Individ E, kvinna mellan tjugo och tjugofem år.

Individ E fick sin diagnos vid arton års ålder på eget initiativ. Då hennes mål var att bli veterinär, läste hon på naturvetenskapliga programmet i gymnasiet. Lärarna där uttryckte att de inte kunde ge henne den hjälp hon behövde, varpå hon till slut kände sig tvingad till att sluta där. Därefter läste hon på komvux. Redan då sökte hon till dyslektikerutbildningen vid Infokomp. Dock hindrades hon från att börja läsa där, då hennes dåvarande kommun inte ville betala för hennes studier i Malmö. På komvux fick hon hjälp i form av att hon kunde dela upp sina prov. Undervisningen i engelska fick hon på band. Dock poängterar hon att hon fick kämpa själv för att få denna hjälp.

Idag studerar individ E på en dyslektikerutbildning vid Infokomp, samt läser engelska vid komvux. Målet med hennes studier är att bli arkitekt.

Kvinnan upplever att hennes läs- och skrivproblematik bidrar till att det ibland blir fel när hon pratar, t ex att hon använder sig av fel ord då hon ska berätta något. Tidigare upplevde hon detta som mycket pinsamt. Hon beskriver sig ha svårigheter med läshastighet och läsförståelse. Stavningen upplever hon inte längre som ett problem, då hon i nionde klass på eget initiativ gick och tränade stavning efter skolan med gott resultat.

Enligt kvinnan har det ständigt varit ekonomiska aspekter i samhället som hindrat henne från att kunna utvecklas i enlighet med sina förutsättningar. Ända fram tills hon började på Infokomp anser hon att hon fått ett mycket dåligt bemötande från samhället. I skolan uppfattade hon det bland annat som om lärarna försökte undvika, prata bort samt låtsas som att hennes läs- och skrivsvårigheter inte fanns. Hon berättar även om dåliga erfarenheter från besök på biblioteket. Kritiken är riktad gentemot bibliotekspersonalen, som hon upplever tar för givet att alla själva kan hitta det de behöver. Då hon bett om hjälp har hon hänvisats till datorerna för att själv söka upp vad hon vill ha. Ingen hänsyn har tagits till att hon har svårt eller till och med är oförmögen att själv kunna skriva in de uppgifter i datorn som krävs.

Individ E säger sig var osäker på huruvida personligheten påverkats av hennes läs- och skrivsvårigheter eller inte, men känner att hon är mer framåt nu, när hon har stöd från de andra på Infokomp, som vet vad problematiken innebär. Läs- och skrivsvårigheterna påverkar till stor del hennes självförtroende, som hon nu tycker blir allt bättre.

Någon information om vilka kompensatoriska hjälpmedel och rättigheter till hjälp som finns har hon aldrig fått. Det hon vet har hon fått ta reda på själv, och den hjälp hon fått har hon fått kämpa hårt för.

Individ E anser sig bli mycket hjälpt av rättstavningsprogrammet "Stava rätt". Hon skulle önska att även ha det på sin privata dator i hemmet.

5.1.6 Individ F, kvinna mellan tjugofem och trettio år.

Kvinnan har inte diagnosen läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, men uppfyllde kriterierna för att få läsa på dyslektikerutbildningen vid Infokomp, vilket var en lättnad för henne. Hon kom till Sverige vid nio års ålder och är tvåspråkig, men talar bra svenska utan brytning. Under hela grundskoletiden beskriver hon sig aldrig ha gjort en läxa. Då hon ansåg sin handstil vara ful och det blev mycket stavfel, skämdes hon över att lämna in något skriftligt. En ond cirkel skapades, där motivationen föll och lärarna till slut inte brydde sig om att hon inte gjorde vad hon skulle. Kvinnan tror att en orsak till lärarnas nonchalans gentemot hennes svårigheter kan vara att hon har utländsk bakgrund, att de trodde att svårigheterna berodde på brister i det svenska språket. Så var dock inte fallet, då hon snabbt lärde sig svenska, bland annat på grund av att hon gick i en skola med nästan bara svensktalande barn. Hon påpekar även att hon hade samma problem med läsning och skrivning på sitt förstaspråk, och att detta uppmärksammades i hemlandet innan hon flyttade till Sverige. I gymnasiet valde hon en linje inriktad på textil och mode. I samtliga praktiska ämnen fick hon VG, men de teoretiska ämnena gick mycket dåligt. Kvinnan pratade med lärarna om detta, vilket resulterade i att hon fick gå till en ordverkstad under en termin. Dock blev hon inte nämnvärt hjälpt av detta.

Individ F läser nu på en dyslektikerutbildning vid Infokomp. Kvinnan har tidigare arbetat som vårdbiträde, vilket hon slutade med då hon fick barn. Nu är hennes mål att studera vidare till sexualpedagog.

Hon berättar vidare att hon inte talar om för folk att hon har läs- och skrivsvårigheter, då hon tycker att det är genant. Speciellt nämner hon det inte på arbetet, av rädsla för att de ska tro att hon är sämre än vad hon är och då inte längre vill ha henne kvar som anställd eller arbetskamrat. Kvinnans läs- och skrivsvårigheter gör sig påmind i vardagen, bland annat då hon ska skriva meddelanden, e-mail eller brev. Hon berättar att hon hellre ringer än skriver, då hon anser sina stavfel vara mycket genanta. Svårigheterna har även medfört att hon inte läst böcker och ständigt hoppat av skolan. Hon säger sig egentligen inte ha gått grundskolan, då hon inte hängt med i och förstått den undervisning som gavs. Kontentan blev att hon inte orkade studera och hoppade av för att arbeta.

Bemötandet från omgivningen anser hon variera. En del vänner tar för givet att det ska vara mycket lättare bara för att hon läser på en dyslektikerutbildning. Så är dock inte fallet. Ett annat exempel hon ger på omgivningens reaktioner är då hon vågat skriva något, t ex på arbetet. Vid de tillfällena har arbetskamraterna kommit med kommentarer och anmärkningar, vilket inte främjat hennes mod.

Kvinnan tror att hon skulle ha gått ut högskolan idag om det inte varit för att läs- och skrivsvårigheterna hindrat henne, då hon alltid velat studera och bli någonting. Hon anser även att hennes personlighet påverkats av läs- och skrivsvårigheterna. Hon blev väldigt "kaxig" och bråkig i skolan då hon kände att hon inte klarade av vad som krävdes av henne. I vissa ämnen var hon så bråkig att hon fick sitta i ett enskilt rum med en lärare. I arbetslivet hade svårigheterna en motsatt effekt. Där blev hon blyg och tillbakadragen för att inte uppmärksamma sina svårigheter.

Självförtroendet har stärkts under tiden på Infokomp. Här känner hon att hon vågar försöka, då hon inte är ensam om sina svårigheter. Att stava fel upplevs inte längre som lika genant för henne, då hennes självförtroende stärkts i takt med att hon vågat, och att hon nu märkt att hon

kanske inte har riktigt så svårt för läsning och skrivning som hon tidigare trott. Kvinnan uttrycker att allting blivit mycket lättare då hon vistats i en accepterande miljö. Dock har hon svårt att få tiden att räcka till, då hon även är ensamstående mamma.

Kvinnan har aldrig fått någon information om vilka kompensatoriska hjälpmedel och rättigheter till hjälp som finns. Inte förrän hon kom till Infokomp fick hon veta att det fanns kompensatorisk hjälp att tillgå. På dyslektikerutbildningen får hon bland annat anpassning vid instudering och tentamen i form av mer tid och mycket förberedelse. Hon har även börjat läsa med hjälp av talböcker.

Kvinnan anser sig bli mest hjälpt av att få mer tid vid instudering och prov.

5.1.7 Individ G, kvinna mellan trettio och trettiofem år

Kvinnan har diagnosen läs- och skrivsvårigheter sedan 5 år tillbaka. Arbetsförmedlingen tog initiativ till utredningen, då hon ville läsa vidare. Till en början tyckte hon att det kändes "jättehemskt" att ha fått diagnosen, då hon tyckte att det var som om hon hade något fel på sin hjärna, men efterhand kändes det bättre och bättre. Hon beskriver sin grundskoletid som mycket svår. Redan i lågstadiet beskrevs hon av lärarna som lat och drömmande. Senare började hon skolka mycket. Motivationen sjönk, då hon märkte att även om hon läste, så förbättrades inte resultatet. Kvinnans svårigheter uppmärksammades först då hon var sjutton år och läste på teaterhögskolan. Teaterledaren, som själv hade läs- och skrivsvårigheter kände igen problematiken och sade detta till henne. Då kvinnan vände sig till Arbetsförmedlingen för att kunna studera vidare, avrådde de henne från att söka till komvux, då där råder ett högt tempo. Kvinnan följde deras råd, då hon sedan tidigare känt sig osäker inför komvux-studier.

Idag läser kvinnan på en dyslektikerutbildning vid Infokomp. Målet med hennes studier är att läsa vidare till socionom. Vid sidan om arbetar hon som skådespelare och dramapedagog.

Kvinnan beskriver sig främst ha problem med läsförståelse och stavning. Efter att hon fått diagnosen har hon läst väldigt mycket. Hon läste först med hjälp av talböcker, som hon sedan frångått alltmer efterhand som läsningen förbättrats. Läs- och skrivsvårigheterna har bland annat medfört att hon inte känt sig allmänbildad, och därför upplevt sig vara utanför i vissa sammanhang. Dock uppvägs detta enligt henne själv av att hon är väldigt utåtriktad, samt av att hon inte skäms för sina svårigheter. Den enda situationen som hon inte berättar om sina svårigheter i är då hon söker arbete. Då väntar hon med att berätta tills hon fått tjänsten. Då hon ska skriva något viktigt lutar hon inte riktigt på sin egen förmåga, vilket kan resultera i att hon stavar fel på ord som hon annars inte har några problem med att stava. I dessa situationer anser hon sig behöva gott om tid och gärna någon som kan kontrollera det hon skrivit. Vid prov kallsvettas hon, blir mycket nervös och kan till och med få "blackouter".

Kvinnan anser att läs- och skrivsvårigheterna påverkar hennes självkänsla, vilken har utvecklats positivt sedan hon börjat studera på Infokomp.

Bemötandet från omgivningen anser hon vara varierande. Ibland tycker hon att det kan kännas som om människor ute i samhället tror att man är "dummare än vad man är" om man har läs- och skrivsvårigheter. Då hon möts av denna inställning brukar hon förklara att så inte är fallet, utan att man bara får ta in kunskap på ett annat sätt om man har läs- och skrivsvårigheter. En vardagssituation som gör att hon blir påmind om sina läs- och skrivsvårigheter är då hon t ex ska gå till biblioteket. Hon har där svårt med att själv hitta vad hon ska ha, men säger då till personalen att hon har dyslexi och behöver hjälp, varpå hon får det.

Individ G uppger att hon endast hört rykten om vad hon har för rättigheter till hjälp med sina läs- och skrivsvårigheter, t ex har hon hört att hon kan få längre tid vid högskoleprovet, men om hon vill ha ett högskoleprov anpassat för dyslektiker, så måste hon ha en utredning som är högst ett år gammal, och en ny utredning sägs kosta cirka femtusen kronor att få. Utbildningen på Infokomp hittade hon av en ren slump då hon besökte Infoteket. Då hon skulle börja läsa på dyslektikerutbildningen var hon tvungen att skicka efter sin utredning som gjordes för fem år sedan. Enligt henne är det en ovanlighet att människor får sina papper och intyg hemskickade.

Kvinnan har kännedom om några hjälpmedel som finns. Ett av dem är DAISY, som hon inte själv använt, men trots det är negativ till. Orsaken till hennes inställning grundar hon på det faktum att hon inte anser DAISY vara tillgänglig för alla, då man t ex måste ansöka för att få den. Många dyslektiker som hon vet, har inte kraften och/eller möjligheten till att ansöka om hjälpmedel. Dels för att de inte kan, eller har svårt för att fylla i ansökningsformulären och dels för att de inte vet hos vem de kan söka hjälp. Kvinnan har tidigare använt sig av en kassetbandspelare som man dikterar i, samt dator med rättstavningsprogram. I hemmet fungerar hennes man som rättstavningsprogram. I skolan har de "Stava rätt", vilket hon upplever sig behöva även i hemmet. Hon skulle dessutom vilja ha rätt till att få en kassetbandspelare som hjälpmedel vid föreläsningar, då hon har svårt med att lyssna och anteckna samtidigt.

Kvinnan känner sig väldigt trygg i sin nuvarande skolsituation, men uttrycker en oro inför kommande högskolestudier, då hon inte har vetskap om huruvida högskolan anpassar sig efter hennes möjligheter, samt om de kan tillhandahålla stöd och uppmuntran till den enskilda individen.

5.1.8 Individ H, kvinna mellan tjugo och tjugofem år.

Kvinnan har diagnosen läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, vilken hon fick på initiativ av personal på ordverkstaden som hon började gå till under sina komvuxstudier. Initiativet togs på grund av att hon skulle söka in till lärarhögskolan, i syfte att tjäna som underlag vid ansökan, samt för att hon väl inne på högskolan skulle få rätt till den hjälp som hon behövde. Kvinnan har tidigare inte ansett sig tillhöra dem som har dyslexi, då hon trott att man då måste ha mycket större problem. När hon var liten skämdes hon över sina svårigheter, vilket hon inte längre anser sig göra, då hon haft tid att bearbeta dem. När hon väl fick diagnosen tyckte hon att det kändes skönt. Kvinnan har genom hela sin skoltid fått gå till en extralärare. Att det kunde vara frågan om dyslexi nämndes aldrig. I dessa grupper placerades de barn som hade svårt för att läsa och skriva, samt de som var stökiga och bråkiga. Hon har aldrig känt att detta hjälpt henne på något vis, varför hon under gymnasietiden valde att sluta gå till extralärare. Mellanstadiet beskriver hon vara den "hemska" tiden i sitt liv. Detta berodde mycket på att hon då hade en mycket sträng lärare, som öppet skrattade åt henne då hon läste fel inför klassen. Under denna tid var hon rädd och grät varje morgon när hon skulle gå till skolan. Läraren ifråga undervisar fortfarande.

Idag läser kvinnan första terminen på lärarhögskolan, för att bli förskolelärare. Vägen hit har varit mycket hård och krävande. Hon har alltid vetat att hon vill göra detta, men tror inte att hon skulle ha varit där hon är idag, om det inte vore för en i personalen på hennes ordverkstad som engagerat sig mycket i henne.

Då hon var liten skämdes hon för sina svårigheter och gjorde allt för att dölja dem. Med tiden blev hon expert på att få andra till att läsa och skriva, t ex på scouterna, där det skulle skrivas loggbok. Vid sina nuvarande studier känner hon att hon behöver mer tid på sig än sina kurskamrater, vilket de nuvarande lärarna hitintills tagit god hänsyn till. Det stora problemet beskriver hon vara då hon ska skriva ner någonting. Hon har inga svårigheter med att förstå eller berätta något, men då det ska ner på pappret förändras genast situationen. Även att anteckna samtidigt som hon lyssnar på en föreläsning beskriver hon som svårt. Det dominerande problemet vid läsning anser hon vara att hon har svårt att förstå svåra ord. Tidigare har hon alltid hoppat över dem, men nu på högskolan går inte detta, då förståelsen går förlorad. Ofta kan hon haka upp sig på ett svårt ord som hon inte förstår och då inte höra resten eller komma vidare i sin läsning. Även långa textstycken och liten storlek på texten anser hon försvåra läsningen. Vid skrivning är det stavningen som är svår. Ofta undviker hon att skriva de ord hon inte kan stava och väljer ett annat som ofta inte riktigt passar in.

Läs- och skrivsvårigheterna gör sig ständigt påmind i hennes vardagliga liv, t ex då hon ska skriva loggbok på scouterna, eller gå bank- eller postärenden. Då ser hon alltid till att ha någon med sig som kan hjälpa henne, eller att hon har fått hjälp med att fylla i det som behövs hemma. Biblioteket tycker hon inte om att gå till, då hon inte hittar de böcker hon vill ha. Om hon trots allt måste ha en bok, så ber hon om hjälp, men nämner inte sin dyslexi.

Bemötandet från omgivningen anser hon variera. Hon har alltid fått ett mycket starkt stöd hemifrån och från nära bekanta. Dock har hon även stött på motsatsen. Som exempel på detta berättar hon om när hon nyligen träffade en kvinna som varit hennes extralärare under många år: Individ H berättade för sin före detta lärare om att hon nu läste vidare, och om hjälpen som hon fick på ordverkstaden med sina svårigheter, varpå hon fick svaret: "ja, det finns ju så

mycket skit nu för tiden”. Svaret gjorde kvinnan illa berörd och orolig för de barn som idag går till denna lärare.

Individ H anser att hon tidigare i sitt liv varit inåtvänd på grund av att hon skämdes över och försökte dölja sina läs- och skrivsvårigheter, av rädsla för att ses som konstig. Numera är hon mycket utåtriktad, vilket hon tror beror på den acceptans och hjälp hon väl fick då hon vågade tala om det för folk i sin omgivning. Dock berättar hon det fortfarande inte gärna, som hon uttrycker det, ”i onödan”. Kvinnan anser även att hennes självförtroende påverkats negativt av läs- och skrivsvårigheterna, då de bidragit till att hon inte trott sig kunna någonting. Än idag då hon ska läsa en text för en vuxen, börjar hjärtat slå och hon blir nästintill panikslagen. Denna känsla uppkommer däremot inte när hon ska läsa för barn, då hon känner en större tolerans från dem.

Kvinnans första kontakt med individuell anpassning var då hon gick på komvux och fick information om att ordverkstaden fanns för dem som hade svårt med att läsa och skriva. Hennes första reaktion var då, att dit skulle hon absolut inte gå, då hon aldrig tidigare blivit hjälpt av alla timmar hos extralärare. Slutligen gick hon trots allt dit, på lärarnas inrådan. Idag har hon under flera års tid gått till ordverkstaden och fått hjälp bland annat med sina läxor och med stavningsträning. Då hon fick diagnosen gavs ingen information om vilka kompensatoriska hjälpmedel och rättigheter till hjälp som finns. När hon i höstas började på lärarhögskolan var hon osäker på vilken hjälp man kunde få och visste inte vart hon skulle vända sig för att få hjälp. Via en kurskamrat med liknande svårigheter fick hon reda på att hon skulle vända sig till dyslexipedagog Merete Herrström, vilket hon gjorde. Via henne har kvinnan nu en kurskamrat som antecknar till henne på föreläsningarna, för en ersättning på fyrtio kronor per föreläsning, samt en DAISY- bandspelare då hon ska läsa in sin kurslitteratur. Kursböckerna beställer hon kostnadsfritt från Talboks- och punktskriftsbiblioteket, vilket hon tycker fungerar väldigt bra.

I nuläget är kvinnan nöjd med den hjälp som hon fått. Trots detta beskriver hon sig ibland känna en panik inför skolarbetet. Oftast blir hon lugnad på ordverkstaden, men ibland händer det att de där även är stressade, varför det hade varit önskvärt för henne att t ex ha en bärbar dator med ett anpassat rättstavningsprogram, för att undvika ett ständigt beroende av någon annan för att kunna göra sina läxor. Samtidigt uttrycker kvinnan en tveksamhet över att kräva mer hjälp, då hon inte vill vara för krävande eller ”ta” hjälpen från någon annan som kanske behöver den.

5.2 Sammanfattning av resultat

Svårigheter

Av intervjuerna framgår att samtliga upplever sig ha svårigheter med läsning, skrivning och stavning. Läsningen präglas av osäkerhet och felläsningar, bristande läsförståelse, samt en nedsatt hastighet. Som en följd av få läserfarenheter anser intervjupersonerna sig ha ett begränsat ordförråd, vilket kan göra sig påmint även i talat språk. Dock upplever samtliga en viss förbättring av både läsförmåga och ordförråd, ju mer de läser. Skrivproblematiken präglas av en ful handstil. Stavningssvårigheter visar sig vara det största problemet, vilket främst utgörs av en ljudenlig stavning, samt förväxlingar av visuellt lika bokstäver. Övriga svårigheter beskrivs vara att anteckna och lyssna samtidigt, eller att samtidigt höra vad de säger på tv: n som man ska hinna med att läsa textremsan. Samtliga anser sig uppleva en stor stressintolerans vid läsning och skrivning, vilken bland annat kan resultera i uppgivenhet.

Intervjupersonerna uttalar en genans inför sina svårigheter, vilken medfört ett undvikandebeteende, samt bidragit till en stor osäkerhet på den egna förmågan vid läsning och skrivning. Det vardagliga livet påverkas i varierande omfattning för samtliga intervjupersoner, mycket beroende på hur de förhåller sig till sina svårigheter. Dock innebär de för samtliga ett ökat beroende av andras hjälp, kunskaper och välvilja.

Konsekvenser

Konsekvenserna av läs- och skrivsvårigheterna är omfattande och många. Framförallt utgör svårigheterna ett hinder för individerna att utvecklas efter sina begåvningsmässiga förmågor, samt för att nå önskade mål. Skoltiden har för samtliga varit en plågsam tid, då individerna bland annat blivit missförstådda och ansetts och/eller behandlats som mindre begåvade. Då de inte fått den hjälp de behövt, har svårigheterna resulterat i dåliga betyg, mycket skolk samt att de till och med hoppat av skolan. Läs- och skrivsvårigheterna beskrivs ha en mycket negativ inverkan på självförtroendet. En del utvecklar en inåtvänd, blyg eller bråkig personlighet, då de inte kan prestera vad som förväntas av dem, eller än värre, då inga, eller låga förväntningar finns från omgivningen.

Bemötande

Bemötandet från omgivningen anses variera. De människor som har kunskap om vad läs- och skrivsvårigheter innebär, är förstående och naturliga i sitt förhållningssätt. Sedan finns det andra, som bland annat är av uppfattningen att man är mindre begåvad då man har läs- och skrivsvårigheter. Tyvärr har samtliga intervjupersoner råkat ut för de sistnämnda, både i skolan och privat. Samtliga intervjupersoner har under sin skoltid fått ett otillräckligt bemötande från sina lärare, vilket främst har karakteriserats av bristande kunskaper och intresse för svårigheterna. Detta bemötande har ur många aspekter varit förödande för studierna. Av intervjuerna framgår det även att individerna inte känt sig välkomna eller tillåtna att gå vissa utbildningar och kurser, t ex vid Komvuxstudier, då de inte ansetts ha förmåga att klara av dem.

Intervjupersonerna upplever att de oftast får ett gott bemötande ute i samhället, då de ber om hjälp t ex, vid post och bankärenden. Dock krävs det ett stort mod för att våga fråga om hjälp, vilket långtifrån alla har. Biblioteket är en plats som de intervjuade inte gärna går till, eftersom de har svårt att hitta de böcker de ska ha. De som frågar om hjälp upplever att de oftast får det, men tyvärr förekommer det allt som oftast att de i dagens IT-samhälle hänvisas till att själva söka via bibliotekets datorer. Dålig hänsyn tas av bibliotekspersonalen till huruvida personen i fråga är kapabel till detta. Ett undantag är dock talboksavdelningarna,

som finns på de flesta stora bibliotek, där personalen har kunskaper om läs- och skrivsvårigheter. De av intervjupersonerna som besökt dessa, upplever det som mycket positivt, då de här ges möjlighet till att ta del av böckernas värld efter sina egna förutsättningar.

Information om och tillgång till kompensatorisk hjälp

Ingen av de åtta intervjuade i studien har fått någon information om vilka kompensatoriska hjälpmedel och rättigheter till hjälp som finns att tillgå. Den vetskap de har kring detta har de själva tagit reda på eller hört rykten om från andra med liknande problematik. Den hjälp de trots allt har fått tillgång till har de fått kämpa mycket hårt för att få. Av vikt att nämna, är att samtliga intervjupersoner vid tidpunkten för intervjuernas genomförande studerade under goda former. Sju av dem läste på en dyslektikerutbildning vid Infokomp och en vid Malmö högskola, vilka båda har goda förutsättningar för ett gott omhändertagande av individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Hjälp som dessa individer erbjöds var datorträning i skolan med rättstavningsprogrammet "Stava rätt", läs- och skrivträning, mer tid, anpassade prov, anteckningshjälp samt läroböcker inspelade på CD-ROM. Sju individer, som samtliga hade tillgång till "Stava rätt", ansåg att deras studier underlättades avsevärt av detta program, varför de uttryckte en önskan om att få detta program som ett hjälpmedel även i hemmet. Den individ som inte provat på programmet önskade få tillgång till ett anpassat rättstavningsprogram i hemmet för att minska beroendet av andras hjälp.

6. DISKUSSION

6.1 Diskussion av frågeställning

Syftet med föreliggande arbete var att via dokumenterad forskning och kvalitativa djupintervjuer ta reda på hur det är att som vuxen leva med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i dagens skriftbaserade samhälle samt hur väl samhället anpassat sig till denna grupp. Studiens syfte och grundläggande frågeställningar mynnade ut i en mycket omfattande kunskap kring det den avsåg att undersöka samt i funderingar och idéer för att åstadkomma en förbättring av situationen.

6.2 Metoddiskussion

6.2.1 Urval av försökspersoner

Intervjustudiens styrka ligger i de intervjuades goda verbalitet och vilja till att dela med sig av sina erfarenheter. Styrkan ligger även i urvalets begränsade åldersspridning som medfört ett liknande utgångsläge avseende undervisning, bemötande och hjälpmedel samt i att båda könen är representerade. Urvalets svagheter utgörs främst av en snäv geografisk spridning samt av att det baseras på en grupp vuxna individer med etablerade läs- och skrivsvårigheter vilka inte låtit sig besegras av sina svårigheter och som vid tidpunkten för intervjuerna funnit en plats i samhället där de erhållit acceptans, rätt stöd och hjälp samt en möjlighet till utveckling och utbildning utefter individuella inlärningsstrategier. Dock förelåg, som alltid är fallet vid detta handikapp, individuella skillnader avseende handikappets art och grad intervjupersonerna emellan. Urvalet är vidare inte representativt för de vuxna individer med etablerade läs- och skrivsvårigheter som besegrats av handikappet eller för dem som inte funnit eller är medvetna om att svårigheterna kan underlättas och kompenseras via rätt hjälp. Trots det ringa antalet försökspersoner är sannolikheten hög att berättelserna i denna studie är representativa för flertalet vuxna individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Detta påstående grundas på de häpnadsväckande lika berättelser som framkom ur de åtta intervjuerna trots individernas olika bakgrund.

6.2.2 Val av metod

Valet mellan kvantitativa och kvalitativa metoder innebär ett val mellan bredd och djup. Via kvalitativ forskning får man veta mycket om få, utifrån ett individperspektiv som gör det möjligt att få fram ett erfarenhetsnära, nyanserat och mångsidigt material som via författarens förkunskaper kan länkas till större sammanhang (Kajiser & Öhlander, 1999).

Den metod som valdes var kvalitativa djupintervjuer. Detta val baserades på studiens avsikt att erhålla djupa subjektiva beskrivningar av de intervjuades livsvärld för vidare tolkning. En enkätundersökning hade ur många aspekter varit ofördelaktig att genomföra på denna patientgrupp. Djupintervjuerna, baserade på arbetets grundläggande frågeställningar resulterade i valida och reliabla kunskaper, såtillvida att de gav en mycket tydlig bild av de intervjuades situation utifrån ett subjektivt verklighetsperspektiv då individerna via intervjun gavs möjlighet till att förmedla sin situation till andra ur eget perspektiv och med egna ord.

Frågeformulären, vilka utgjorde grunden för intervjuerna bestod mestadels av öppna frågor i avsikt att minska påverkan på svaren. Slutna frågor användes dock i mindre skala i syfte att leda samtalet i relevanta riktningar för att nå ämnad kunskap. Frågorna visade sig vara valida och resulterade i en reliabel tolkning, baserad på intervjupersonernas subjektiva känslor och erfarenheter.

6.2.3 Val av procedur

Den kvalitativa forskningsintervjun är en mellanmänsklig situation, ett samspel, där kunskap utvecklas via en dialog och där ett obrutet sammanhang mellan beskrivning och tolkning råder (Kvale, 1997). För att möjliggöra detta och skapa en optimal situation där intervjupersonen ges intervjuarens fulla uppmärksamhet, spelades samtliga intervjuer in på band för att sedan avlyssnas och transkriberas. Intervjuanalyser kan användas till att organisera intervjuer, koncentrera innebörder i former som kan presenteras på ett relativt litet utrymme och utveckla den implicita meningen i det som sägs. Vid analysen av transkriberade data användes meningsstrukturering genom berättelser (narrativ strukturering) för att möjliggöra för läsaren att skapa sig en personlig uppfattning om de enskilda individerna samt om problematikens emotionella och praktiska omfattning. Användningen av narrativ strukturering baserades även på att det hermeneutiska tolkningssättet tillåter en mångfald av tolkningar, då det oftast inte enbart finns en sanning (Kvale, 1997).

6.3 Resultatdiskussion

Föreliggande bakgrundsstudie visar på att det finns goda förutsättningar för att individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi ska kunna få ett godtagbart omhändertagande i vårt samhälle. Mycket kunskaper finns dokumenterade om såväl orsaker, innebörd och på vilket sätt man kan hjälpa denna patientgrupp. Vidare finns det ett stort utbud av såväl pedagogisk som teknisk kompensatorisk hjälp. Idag är läs- och skrivsvårigheter/dyslexi ett erkänt handikapp i Sverige, vilket innebär att de berörda har rätt till individuellt utformad kompensatorisk hjälp.

Med vetskap om ovanstående var resultatet av intervjustudien mycket förvånande och nedslående. Av bakgrundsstudien framgick det att läs- och skrivproblematiken var stor och ännu inte löst på det mest fördelaktiga sätt i vårt samhälle. Att läs- och skrivproblematiken var så pass omfattande och allvarlig för individernas utveckling och vardagliga liv som den visade sig vara, hade jag inte kunnat föreställa mig.

Resultatet som framkom av intervjustudien visade på att individer i vårt samhälle med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi utestängs från en meningsfull skolundervisning på grund av lärares okunskaper kring handikappet, vilket ofta får allvarliga återverkningar på det vuxna livet t ex i form av dåliga baskunskaper och betyg, vilka innebär svaga förutsättningar till vidare studier och begränsade yrkesmöjligheter, oavsett begåvning. Vidare medför svårigheterna en negativ påverkan på såväl självförtroende som personlighet, grundad på ständiga misslyckanden och andras attityder. I det vardagliga livet innebär läs- och skrivsvårigheterna ofta ett beroende av andras kunskaper och välvilja, då vardagliga göromål som t ex ta del av viktiga papper, göra post och bankärenden samt gå till biblioteket ofta utgör

stora problem. Detta har sin grund i en osäkerhet inför den egna förmågan och en genans inför de svårigheter man har, men även i att samhället är uppbyggt kring det skrivna språket.

En stor diskrepans visade sig föreligga mellan det stora expanderande utbud av såväl pedagogisk som teknisk kompensatorisk hjälp som redovisades i arbetets bakgrundsstudie och den verklighet som framkom ur intervjustudien. I några enstaka fall framkom det av intervjustudien att insatser satts in under grundskoletiden. Dock har de inte varit individanpassade eller följts upp. Informationen om rättigheter till hjälp och kompensatoriska hjälpmedel är enligt intervjustudien obefintlig. I de fall där insatser trots det satts in är det på grund av starka påtryckningar från individerna själva eller deras anhöriga. De hjälpmedel som intervjupersonerna uttrycker sig ha vetskap om har de själva fått leta upp eller först kommit i kontakt med i vuxen ålder efter mycket sökande eller som de uttryckte det ”av ren tur”.

6.4 Sammanfattande diskussion

Studien visar tydligt att individer med läs- och skrivsvårigheter inte får den hjälp och stöd de behöver och har rätt till i vårt samhälle. Mycket beror detta på okunskap, men även på ekonomiska aspekter. Det är hög tid att skolan tar sitt ansvar, då lärarna än idag har mycket bristande kunskaper om läs- och skrivproblematiken såväl då det gäller att upptäcka som att underlätta för den. Allt som oftast sätts en speciallärare in utan resultat, då ingen eller liten hänsyn tagits till individuella aspekter och behov samt läs- och skrivsvårigheternas natur. Mycket små resurser satsas på denna grupp i jämförelse med övriga patientgrupper i samhället. Sverige behöver tydliga riktlinjer för omhändertagandet av individer med läs- och skrivsvårigheter. Informationen om och tillgången till rättigheter och kompensatoriska hjälpmedel måste tydliggöras och spridas. Man ska inte behöva ha ”tur” eller vara mycket stark och påstridig för att få den hjälp som man enligt lag har rätt till. En ökad information om handikappet behövs även för att undvika fördomar samt för att underlätta vardagen för individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Den diskrimination och utsatthet som denna patientgrupp utsätts för i vårt samhälle är inte acceptabel och borde inte existera med tanke på de goda kunskaper och hjälpmedel som trots allt finns.

6.5 Rekommendationer

6.5.1 Förslag på vidare frågeställningar inom ämnet:

- *Är tillgång till diagnos en kostnadsfråga?* Denna fråga väcktes då rykten cirkulerade mellan de deltagande intervjupersonerna om att en diagnos idag kostar mellan fyra och femtusén kronor att få.
- *Vilken hjälp finns att tillgå för individer med läs- och skrivsvårigheter via arbetsförmedlingen och vilka kunskaper har man där om handikappet?* Arbetssökande med läs- och skrivsvårigheter kan via arbetsförmedlingen få en utredning.
- *Av vem görs denna utredning och hur är arbetsgången? Har de anställda på arbetsförmedlingen någon kompetens till att i ex avråda en individ med läs- och skrivsvårigheter från att läsa vissa utbildningar och vilken vetskap har de om de berörda rättigheter och möjligheter till kompensatorisk hjälp vid såväl utbildning som ute i arbetslivet?*

- *Varför finns inte "Stava rätt" som ett kostnadsfritt hjälpmedel?* Denna fråga väcktes naturligt, då samtliga intervjupersoner som använt detta program ansåg sig vara mycket hjälpta av det och önskade ha tillgång till det även i hemmet.
- *Hur ska man genomföra eventuell pedagogisk kompenserande träning vid tvåspråkighet?*
- *Hur ser informationen om handikappet ut till våra skolor och i vilken omfattning finns den?* Detta är en viktig fråga att besvara då en förbättring måste ske.
- *Upplever sig lärarna ute i skolorna ha tillräckliga kunskaper och/eller tid för att kunna upptäcka och bedriva en kompenserande undervisning vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?* Om lärarna ges ansvar för upptäckt och omhändertagande är det av största vikt att de har både kunskaper och möjlighet i form av tid att genomföra detta krav.
- *Förekommer det en tillräcklig undervisning kring läs- och skrivsvårigheter/dyslexi på lärarutbildningen idag?*
- *Hur ser situationen ut för elever med läs- och skrivsvårigheter i dagens grundskola?*

6.5.2 Förslag på att avhjälpa situationen:

- Tydliga riktlinjer kring omhändertagandet av individer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi måste upprättas av staten.
- Det måste ges ökad information om handikappet till samhället, t ex via media.
- Ökad tillgänglighet till kompensatoriska hjälpmedel möjliggör för de berörda att prova sig fram till egna individuella lösningar.
- I större omfattning bör logopeder anställas i skolorna för att ansvara för utbildning av personal kring att identifiera och kompensera för läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, så att inläringen inte går förlorad.
- "Stava rätt" måste göras tillgängligt som ett kostnadsfritt hjälpmedel.

REFERENSER

- Almqvist, M. & Lidfeldt, S. (1993). *Hur läser och skriver barn i klass 4?* Examensarbete i Logopedi. Institutionen för logopedi och foniatry, Lunds universitet.
- Andersson, B. *Vad är läs- och skrivsvårigheter?* URL [http:// www.fmls.nu/sprakaloss](http://www.fmls.nu/sprakaloss) (2001-09-28). Från Förbundet funktionshindrade Med Läs- och Skrivsvårigheters hemsida (FMLS).
- Backman, J. (1998). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur
- Catts, H. W. & Kamhi, A. G. (1999). *Language and reading disabilities*. MA: Allyn and Bacon
- Ericsson, B. (1996). *Utredning av läs- och skrivsvårigheter*. Lund: Studentlitteratur
- Föhrer, U. & Magnusson, E. (2000). *Kompensatoriskt stöd vid studier*. Förbundet funktionshindrade med Läs- och Skrivsvårigheter, FMLS.
- Gittelman, R. & Feingold, I. (1983) *Children with reading disorders 1, efficacy of reading remediation*. Journal of Child Psychology and Psychiatry. Volym 24. Nummer 2. Sid 169-193.
- Gillberg, C. & Ödman, M. (1994). *Dyslexi – vad är det?* Borås: Natur och Kultur.
- Gustavsson, S. & Samuelsson, S. (1999). *Intelligence and dyslexia: implications for diagnosis and intervention*. Scandinavian Journal of Psychology. Volym 40. Nummer 2. Sid 127-134. Institutionen för psykologi, Linköpings Universitet, Sverige.
- Hammarlund, H. *IT- läromedel för dyslektiker – en förstudie*. URL [http:// www.skolverket.se](http://www.skolverket.se) (2001-07-11). Från Handikappinstitutets hemsida.
- Höien, T. & Lundberg, I. (2001). *Dyslexi, från teori till praktik*. Borås: Natur och Kultur
- Jacobsen, J. K. (1993). *Intervju – konsten att lyssna och fråga*. Lund: Studentlitteratur.
- Jensen, J. (2000). *Dyslexia among adults: Neuropsychology and personality*. Doktorsavhandling. Lunds universitet.
- Johansson, B. (1997). *Hjärnans plasticitet*. Socialmedicinsk tidskrift årg.74, nr 1. Sid 42-45.
- Kaijser, L. & Öhlander, M. (1999). *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindell, C. G. (2000). *Svårt att läsa och skriva – en metodhandledning*. Ludvika: Läs- och skrivpedagogiskt centrum, Brunnsvik.
- Lindell, C. G. & Lindell, S. (1996). *Dyslexi – problem och möjligheter*. Stockholm: Brevskolan.

- Merriam, S B. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Olsson, B. & Olsson, K. (1998). *Barn, ungdomar och vuxna i behov av särskilt stöd*. Stockholm: Liber.
- Shaywitz, S E. (1998). *Dyslexia*. The New England Journal of Medicine. Volym 338. Nummer 5. Sid 307-312. Department of Pediatrics, Yale University School of Medicine.
- Snowling, M J. (1987). *Dyslexia – a cognitive developmental perspective*. Oxford: Basil Blackwell.
- Snowling, M J. & Thomson, M. (1991). *Dyslexia – Integrating theory and practice*. London: Whurr.
- Strömbom, M. (1999). *Dyslexi – visst går det att besegra*. Stockholm: Carlsson.
- Ståhlberg, U. (1997). *Att arbeta med vuxna med läs- och skrivsvårigheter*. Årsbok om folkbildning. Stockholm: Föreningen för folkbildning.
- Svärdemo-Åberg, E. (1996). *IT – läromedel för dyslektiker*. Stockholm: Statens skolverk: Liber distribution.
- Thomson, M. (1984). *Developmental dyslexia*. Bungay, Suffolk: Edward Arnold.
- TPB. (1996). *Kurslitteratur för högskolestuderanden*. Enskede: Högskoleservice.
- Truedsson, L. (2000). *Dyslektiker faller mellan stolarna*. URL <http://www.skolverket.se/skolnet/klassrum/2000/nr4-00/art5.html>. (010620). Från Skolverkets hemsida.

Bilaga 1. INTERVJUFÖRMULÄR

Intervjupersonen informeras före intervjun om dess syfte, i vilket ändamål den kommer att användas samt om vad det innebär att delta.

Intervjupersonen informeras vidare om min tystnadsplikt och att materialet ska behandlas konfidentiellt, det vill säga, att inga privata data kommer att redovisas.

Situation

- Har du diagnosen Läs – och skrivsvårigheter/dyslexi? Om ja – hur, och av vem och varifrån kom initiativet till utredning?
- Vad har du för sysselsättning idag och hur kan det komma sig att du valt att göra just detta?

Svårigheter och konsekvenser

- Vad innebär dina läs – och skrivsvårigheter för dig?
 - Vad har du svårt med vid läsning och skrivning?
 - Vilka konsekvenser har svårigheterna medfört ?
 - Har dina läs – och skrivsvårigheter hindrat dig från att uppnå något mål och i så fall på vilket sätt?
- Kan du beskriva hur dina studier påverkas av läs – och skrivsvårigheterna ?
- Har läs – och skrivsvårigheterna påverkat dig som person, och i så fall hur?
- (Om det inte framgår av svaret ovan) Hur har ditt självförtroende påverkats av dina läs – och skrivsvårigheter?

Bemötande

- Vilket bemötande anser du dig få av omgivningen med tanke på dina läs – och skrivsvårigheter ?
- Kan du berätta om någon vardagssituation där dina läs – och skrivsvårigheter gör sig påminda (utgör ett hinder?)

Hjälp

- Vilka kompensatoriska hjälpmedel och rättigheter till hjälp har du fått veta om?
- Av vem och hur har du fått veta detta?
- Vilka kompensatoriska hjälpmedel och/eller hjälp har du fått tillgång till?
- Kan du beskriva vilken hjälp du anser dig behöva för att underlätta för dina läs – och skrivsvårigheter, såväl i studiesituationen som i det vardagliga livet? (Denna fråga delas upp i mindre delar vid utförandet).